

О.М. Вержиковська
defectologia@gmail.com

І.Л. Рудзевич
rudzevich.ira@mail.ru

Особливості використання методики формування свідомості та переконання у виховному процесі спеціальної школи

Verzhikhovska O.M. Features of the application of methods of conscience and belief formation in the educational process of the special school / O.M. Verzhikhovska, I.L. Rudzevych // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 69–78.

О.М. Вержиковська, І.Л. Рудзевич. Особливості використання методики формування свідомості та переконання у виховному процесі спеціальної школи. У статті подано основні положення методики формування свідомості та переконання розумово відсталих учнів. Перш за все зроблено структурний і змістовий аналіз поняття «переконання» як гіпотези, доказу, аргументу. Акцентовано на методах формування свідомості та переконання. Розкрито можливості використання методики формування свідомості та переконання при роботі з розумово відсталими молодшими школярами, яким характерно: некритичність сприйняття того, що навіюється, тому в них виникає повне наслідування діяльності та поведінки інших, що особливо негативно тоді, якщо приклад виявляється не позитивним; низький рівень розуміння етичних узагальнень та усвідомлення своїх обов'язків; неспроможність самостійної перевірки знань на практиці і не здатність навчитися передавати свої знання товаришам.

Встановлено, що за допомогою методів формування свідомості та переконання у розумово відсталих молодших школярів потрібно розвивати: критичність мислення, а це можливо лише при систематичному збалансованому впливі педагогів під час різних видів діяльності; особистісні якості, а саме, пояснити дітям сутність цих категорій, формувати у них відповідне ставлення до них, а також розвивати на базі усвідомлення відповідних категорій, особистісно-вольові та особистісно-моральні якості; етичні знання за допомогою мотивованих пояснень, коротких цікавих оповідань, вказівок стосовно наслідків неправильного вчинку.

O.M. Verzhikhovska – the scientific contribution of the co-author is 50%,

I.L. Rudzevych – the scientific contribution of the co-author is 50%.

Саме тому роль методики формування свідомості та переконання полягає у тому, щоб навчити розумово відсталих молодших школярів самостійно використовувати свої знання у будь-яких ситуаціях та перетворювати наявні знання у переконання.

Ключові слова: розумово відсталі молодші школярі, переконання, свідомість, інформаційний метод, пошуковий метод, дискусійний метод, метод взаємної освіти.

Е.Н. Вержиховская, И.Л. Рудзевич. Особенности использования методики формирования сознания и убеждения при работе с умственно отсталыми младшими школьниками. В статье представлены основные положения методики формирования сознания и убеждения умственно отсталых учеников, сделан структурный и содержательный анализ понятия «убеждения» как гипотезы, доказательства, аргумента. Раскрыты возможности использования методики формирования сознания и убеждения при работе с умственно отсталыми младшими школьниками, которым характерно: не критичность восприятия информации, поэтому у них возникает полное подражание деятельности и поведения других, особенно негативно тогда, когда пример оказывается не положительным; низкий уровень понимания этических обобщений и осознания своих обязанностей; несостоятельность самостоятельной проверки знаний на практике и не способность научиться передавать свои знания другим. Установлено, что с помощью методов формирования сознания и убеждения у умственно отсталых младших школьников нужно развивать: критичность мышления, а это возможно при условии систематического сбалансированного воздействия педагогов во время различных видов деятельности; личностные качества, а именно, объяснять детям суть этих категорий, формировать у них соответствующее отношение к ним, а также развивать на базе осознания соответствующих категорий, личностно-волевые и личностно-нравственные качества; этические знания с помощью целевых объяснений, коротких интересных рассказов, указаний относительно последствий неправильного поступка. Именно поэтому, роль методики формирования сознания и убеждения заключается в том, чтобы научить умственно отсталых младших школьников самостоятельно использовать свои знания в любых ситуациях и превращать имеющиеся знания в убеждения.

Ключевые слова: умственно отсталые младшие школьники, убеждение, сознание, информационный метод, поисковый метод, дискуссионный метод, метод взаимного образования.

Постановка проблеми. На сучасному етапі система корекційного виховання переживає ряд нововведень з критичним переосмисленням традиційних ціннісних основ загальної та спеціальної педагогіки, труднощами матеріального забезпечення навчальних закладів різного рівня, відставання розвитку корекційної допомоги від змін соціальних потреб.

Найбільш складною в спеціальній педагогіці є проблема виховання розумово відсталого дитини. Складність цієї проблеми визначається тим, що дана категорія дітей відрізняється досить різноманітними порушеннями психофізичного розвитку, які складають труднощі при їх навчанні та вихованні, саме тому необхідно використання системи спеціальних педагогічних форм, методів та засобів для подолання або послаблення таких недоліків. У цьому полягає і суть корекційно-виховної роботи з розумово відсталими дітьми.

Мета статті полягає у визначенні ефективності та дієвості впровадження методики формування свідомості та переконання при роботі розумово відсталими учнями.

Виклад основного матеріалу. Основним орієнтиром педагогічного впливу на розумово відсталіх дітей є особистісно-зорієнтоване виховання, яке дає змогу розвинути відповідний рівень вихованості, зокрема особистісно-вольові та особистісно-моральні якості, що є загальноприйнятими цінностями у суспільстві і характеризують особистість як неповторну індивідуальність. Корекційний педагог повинен бачити чітку модель виховання кожної окремої дитини відповідно до зони її найближчого та актуального розвитку.

Серед методів виховного впливу на особистісний розвиток розумово відсталіх учнів провідне місце відводиться методиці формування свідомості та їх переконання. Зазначимо на тому, що переконання має три значення: як одна із частин виховного впливу; як один із аспектів свідомості; як спосіб впливу, метод. При характеристиці даного поняття ми звертаємо увагу на те, що переконання, у перекладі з грецької мови означає гіпотеза, доказ (основа, аргумент). Переконання будують з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, воно має бути послідовним, логічним, доказовим, а також має містити узагальнюючі положення (принципи і правила) і конкретні факти та приклади. Переконуючи інших, треба вірити у те, про що повідомляється.

На нашу думку, переконання має два ступені: пояснення та навіювання. Ефективним методом переконання виступає сугестія (навчання, навіювання). Сугестивний метод – це психологічний вплив однієї особи на іншу чи групу осіб, розрахованих на безперечне сприйняття або прийняття слів, висловлених думок і волі (навіяння будь-якої думки).

Характеризуючи структуру та змістову сутність переконання ми бачимо, що воно виникає на основі таких впливів, як: психологічний вплив, який включає мовні і немовні засоби, зокрема

слово, жест, міміку; педагогічний вплив, що реалізується за допомогою команди, показу, установи, самонавіювання тощо.

До методів формування свідомості та переконання можна віднести наступні: інформаційний, пошуковий, дискусійного характеру, взаємної освіти.

І. Інформаційний метод забезпечує передачу учням знань, ідей, фактів шляхом повідомлення тих чи інших відомостей педагогом, чи шляхом реалізації під керівництвом вчителя, самостійної роботи учнів з джерелами інформації.

Завдання інформаційного методу полягають у тому, щоб забезпечити сприйняття дітьми певного числа знань на доступному для них рівні і засвоєння їх у бажаному обсязі; стимулювати інтерес вихованців до отримання необхідних знань і розвиток в них потреби постійно їх поповнювати. Цей метод застосовується у спеціальній школі, розпочинаючи з молодших класів. Педагог може сам враховувати вікові, індивідуальні та психофізіологічні особливості дітей, встановлювати зміст, обсяг і форму подачі їм необхідної мовленнєвої інформації.

Інформаційний метод використовується на перших етапах формування у розумово відсталих учнів знань (понять, уявлень), поглядів, переконань, коли в них ще немає достатньо розвинутого словникового запасу у відповідній галузі знань. До функцій інформаційного методу можна віднести: подачу учням відповідної інформації; пояснення теоретичних положень, фактів шляхом характеристики їх причин і взаємозв'язку; моральна оцінка дій і вчинків людей з метою надання допомоги дітям у виборі правильної лінії поведінки; включення дітей у процес цілеспрямованої суспільно корисної діяльності з метою зацікавлення учнів позитивними вчинками; формування у школярів морального переконання.

У методиці формування свідомості та переконання в розумово відсталих дітей при використанні бесіди провідне місце відводить етичній бесіді. Етична бесіда – це засіб залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків і вироблення моральних оцінок і суджень. Її мета полягає у тому, щоб дати дитині можливість обміркувати свій повсякденний досвід, досвід колективу і співвіднести його з загальноприйнятими моральними оцінками; розширити рамки соціальних, моральних уявлень, розкрити їх зв'язок з конкретними вчинками, діями особистості. Етична бесіда з розумово відсталими дітьми має на меті корекцію неправильних моральних уявлень у даної категорії дітей.

У спеціальній школі завдання вчителя полягає не лише у тому, щоб добитися від учнів узагальнюючих формулювань, мо-

рального правила, оскільки допомагає їм визначити своє ставлення до моральної ситуації, яка розглядається з розв'язаної з нею проблеми. Це є складним етапом роботи, тому що розумово відсталі діти майже не вміють встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами та явищами.

II. Пошуковий метод. Його суть полягає у тому, що вихователь, організовуючи творчу пізнавальну діяльність учнів, спонукає дітей самостійно знаходити витоки нової інформації, самостійно вивчати її та отримувати на цій основі достовірні знання (уявлення, пізнання, переконання), придбати цінні пізнавальні уміння та навички.

Метод застосовується у спеціальній школі, але в старших класах, тому що в молодших класах розумово відсталі діти ще не вміють користуватись самостійно підручниками, а отже, не вміють знаходити нову інформацію, вивчати та інтерпретувати її. Учні старших класів спеціальної школи вже привчені самостійно знаходити потрібний матеріал, вивчати, опрацьовувати та аналізувати.

Виділяють наступні види пошукової діяльності (І.Г. Єременко):

1. Бібліографічний пошук, який спрямований на самостійну роботу учнів з підбору і вивчення літератури, пов'язаної з певною тематикою. Вивчення літератури проводиться у бібліотеках.

2. Збір краєзнавчих матеріалів (гербарії, зразки місцевих порід, рослин). Для впровадження даного виду пошукової діяльності педагог організовує та проводить з учнями екскурсії, краєзнавчу роботу, туризм, роботу у шкільних музеях, краєзнавчих гуртках. Пошукова діяльність має спрямований творчий характер.

3. Дослідно-практичні роботи учнів в лабораторіях школи, на пришкольній ділянці, в трудових об'єднаннях, у різноманітних гуртках і секціях. Цей вид пошукової діяльності передбачає проведення індивідуальних або групових науково-дослідних робіт. У спеціальній школі пошук є складним, він нерідко проводиться довготривало і здійснюється в основному дітьми колективно. Наголосимо на тому, що пошук є продовженням уроку і дає можливість використовувати теоретичні знання на практиці.

III. Метод дискусійного характеру. Дискусія – це метод, за допомогою якого здійснюється групове обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних точок зору. Дискусія – це метод переконання, він втягує вихованців в обмін думками за особистими і суспільно значущими проблемами.

Метод дискусії викликає різні точки зору, забезпечує вироблення, підтримку і розвиток в учнів правильних, у моральному і науковому аспектах уявлень. Поряд з цим, даний метод припускає критику і подолання помилок, неправильних поглядів у дітей. Дискусійний метод сприяє: закріпленню в свідомості учнів наукових поглядів і переконань, моральних ідеалів; формуванню в учнів критичного підходу до власних недоліків.

У суперечці народжуються і відшліфовуються важливі якості людини, зокрема вміння досягнути істини; вміння відстояти і пропагувати свої погляди, аргументувати свою точку зору; мужність визнати свої помилки у поглядах. Даний метод практикується у старших класах спеціальної школи, але він є важким для сприйняття та здійснення розумово відсталими дітьми.

Дискусії властива чітка мета; бездоганна компетентність; науковий підхід до проблеми, що обговорюється; повага до аргументів противника; послідовна критика позиції опонента. Переваги дискусії полягають у тому, що у процесі її здійснення відбувається координація думок окремих осіб, стимулювання учасників дискусії чітко й точно формулювати свої думки, з'ясування помилок у мисленнєвій діяльності дітей, удосконалення вдалих прийомів дискутування.

На відміну від учнів з типовим розвитком, розумово відсталі діти потребують іншої організації дискусії, зокрема обов'язковими повинні бути: попередня підготовка 2–3 учнів, які виступатимуть з теми, що буде розглядатися; попередня підготовка усіх дітей до дискусії, а саме – вони повинні розглянути інформацію, яка б дозволила їм усвідомити питання дискусії; оформлення приміщення до дискусії; підбір і конкретизація питань щодо обговорення їх дітьми; врахування психофізіологічних, індивідуальних та вікових особливостей учнів спеціальної школи, з якими організовується дискусія.

Серед форм проведення дискусії І.Г. Єременко виділяє:

- збір, зокрема обговорення моральних проблем, актуальних завдань і планів;
- учнівську конференцію, яка проводиться як підсумок довготривалої пошукової роботи школярів;
- диспут – обмін думками, одна з традиційних і широко практикованих форм, як метод дискусії знаходить повне своє вираження у процесі мовленнєвої діяльності дітей.

IV. Метод взаємної освіти – метод, який формує у школярів потребу і вміння пропагувати свої знання, погляди, переконання. Сутність методу взаємної освіти полягає у включенні учнів в

ситуації, в яких вони повинні переконувати одне одного. Цей метод не застосовується у спеціальній школі в повному обсязі, тому що розумово відсталі діти не можуть пропагувати свої знання і не мають у цьому потреби.

Розумово відсталих учнів найчастіше можна навчити самостійно використовувати знання та перетворювати їх у переконання. Вони не можуть самостійно перевіряти знання на практиці та не здатні навчитись передавати свої знання товаришам. З цього витікає роль методики переконання – навчити розумово відсталих учнів самостійно використовувати свої знання у будь-яких ситуаціях і перетворювати наявні знання у переконання.

Вихователь, за допомогою методики переконання, впливає на свідомість розумово відсталого учня, а через неї формує поведінку, характер, волю, почуття дитини. У спеціальній школі є свої особливості в застосуванні методів переконання. Відомо, що головним засобом впливу на розумово відсталіх дітей є слово. Воно виступає подразником, який сигналізує дитині про надходження інформації і виконує роль регулятора вчинків і дій.

Динаміка розвитку мовлення у нормальних та розумово відсталіх учнів дає змогу побачити, що порівняно з першими, у других спостерігається низький рівень розвитку спонукаючої та регулюючої функцій внутрішнього мовлення. Розумово відсталі діти лише за рахунок зовнішнього мовлення будують власну поведінку за наслідуванням.

Зауважимо на тому, що учні 1–4-х класів спеціальної школи ще не достатньо розвинені до рівня розуміння етичних узагальнень та усвідомлення своїх обов'язків, вони не можуть правильно мислити про різні категорії, зокрема про сутність багатьох понять, а саме: про те, що таке «моральний обов'язок», «добро» і «зло», «справедливість». Але обов'язок педагога полягає у тому, щоб розвивати особистісні якості, пояснити дітям сутність даних категорій, сформуувати у них відповідне ставлення до них, а також розвивати на базі усвідомлення відповідних категорій, особистісно-вольові та особистісно-моральні якості.

Збагачення етичних знань розумово відсталіх дітей проходить у вигляді окремих мотивованих пояснень, коротких цікавих оповідань, вказівок стосовно наслідків неправильного вчинку. Головне, щоб учні завжди розуміли вихователя, а вихователь доступно і логічно пояснював той чи інший матеріал. У спеціальній школі це особливо важливо. Наприклад: учень не може зрозуміти, чому завжди потрібно вставати, коли в клас заходить доросла людина. Якщо ця інформація усвідомиться, то відразу

ж вступить в свої обов'язки переконання про те, що головне – це привітати старшу людину, а для цього потрібно встати.

Педагоги (як вчитель, так і вихователь) повинні мати однакові вимоги до виховання дітей, які б не суперечили один одному. Це необхідно для того, щоб сформувати правильні та сталі переконання в учнів. Зазначимо те, що розумово відсталі дітям характерна некритичність сприйняття того, що навіюється, тому у них виникає повне наслідування діяльності та поведінки інших, що особливо негативно тоді, якщо приклад виявляється не позитивним. Саме тому, у розумово відсталих учнів потрібно розвивати критичність мислення, а це можливо лише при систематичному збалансованому впливі педагогів під час різних видів діяльності. З перших днів перебування у школі, розумово відсталі дітей слід навчати діяти не з корисливої мети («так я хочу»), а з переконанням у тому, що потрібно діяти саме таким чином, тому що це добре, правильно і відповідає вимогам суспільства.

Переконання можна застосовувати шляхом наступних словесних впливів: зауваження; поради; прохання; етичної бесіди. На нашу думку, основним засобом переконання учнів буде виступати виховуюче, розвивальне та корекційно-спрямоване навчання. Виховна сила переконання у навчанні відбувається, перш за все, за допомогою змісту позитивного навчального матеріалу і характеристик методів навчання.

За допомогою методу переконання, у дітей можна сформувати моральне світосприйняття та суспільні ідеали. А.С. Белкін говорить, що на розумово відсталіх дітей негативно впливають окрики, сердитий, роздратований і підвищений тон, насмішки, а благодійно впливають строгий, діловий спокійний тон мовлення, зниження мовлення інколи до шепоту. Погано діють на дітей нав'язливі рухи педагога, зокрема, постукування по столу або втовтуження по підлозі ногами, різкі жести.

Висновки. Основне призначення методики формування свідомості та переконання розумово відсталіх учнів полягає у розвитку свідомості вихованців; в організації процесу формування у них системи поглядів і переконань, світосприйняття; у виробленні самостійного мислення. Кінцева мета даної методики спрямована на формування у розумово відсталіх учнів уміння висловлювати самостійно свої погляди та переконання, що надалі дасть їм можливість вільно адаптуватися до життя у соціумі.

Перспектива подальшого дослідження полягає у з'ясуванні можливості повного та системного використання методу диску-

сійного характеру при формуванні свідомості та переконання у розумово відсталих учнів старших класів, що у подальшому дасть їм можливість адаптуватися до умов соціуму.

Список використаних джерел

1. Белкин А.С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы : учеб. пособие / А.С. Белкин. – М. : Просвещение, 1977. – 112 с.
2. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе : кн. для учителя / [под ред. В. В. Воронковой]. – М. : Школа-Пресс, 1994. – 416 с.
3. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика : учеб. пособие / И.Г. Еременко. – К. : Вища школа, 1985. – 327 с.
4. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Belkin A.S. Nravstvennoe vospitanie uchashhihsja vspomogatel'noj shkoly : ucheb. posobie / A.S. Belkin. – М. : Prosveshhenie, 1977. – 112 s.
2. Vospitanie i obuchenie detej vo vspomogatel'noj shkole : kn. dlja uchitelja / [pod red. V. V. Voronkovej]. – М. : Shkola-Press, 1994. – 416 s.
3. Eremenko I. G. Oligofrenopedagogika : ucheb. posobie / I.G. Eremenko. – К. : Vishha shkola, 1985. – 327 s.
4. Karpenchuk S. H. Teoriiia i metodyka vykhovannia : navch. posib. / S. H. Karpenchuk. – К. : Vyshcha shkola, 1997. – 304 s.

O.M. Verzhychovska, I.L. Rudzevych. Features of the application of methods of conscience and belief formation in the educational process of the special school. The main principles of methods of conscience and belief formation of mentally retarded pupils are listed in the article. First of all we have made structural and semantic analysis of the term «belief» as a hypothesis, evidence, argument.

In the article we pay attention to methods of conscience and belief formation. The main issue of the article is to outline the potential of the application of methods of conscience and belief formation when working with mentally retarded primary school pupils, who are characterized by the following: non-critical perception of what is inspired, so they have a complete imitation of activities and behavior of others, that is especially negative, if the example is not positive; low level of understanding of ethical generalizations and awareness of their duties; inability to self-test their knowledge in practice and inability to learn how to pass their knowledge to companions.

Thus, as we consider, using the methods of conscience and belief formation of mentally retarded primary school pupils there should be developed: critical thinking, which is possible only with a systematic and balanced exposure of teachers during the various activities; personal qualities, namely to explain to children the essence of these categories, to form their adequate attitude towards these categories, and also to develop appropriate categories, personal-willed and personal-moral qualities on the basis of awareness; ethical knowledge through the motivated explanations, interesting short stories, instructions concerning the consequences of the wrong action. That is why the role of the methods of conscience and belief formation is to teach mentally retarded primary school pupils to use their own knowledge in any situation and to transform existing knowledge into beliefs.

Key words: mentally retarded primary school pupils, beliefs, conscience, informational method, method of the search, discussion method, method of mutual education.

Received January 10, 2016

Revised January 27, 2016

Accepted February 16, 2016

УДК 159.923.2 : 128 : 159.955.4

I.M. Galyan
halyan@ukr.net

Рівень рефлексивної активності майбутніх педагогів як показник повноти їх смислового самоаналізу

Halian I.M. The level of reflection activity of future teachers as an indicator of completeness of their sense self-analysis / I.M. Halian // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 78–89.

I.M. Галян. Рівень рефлексивної активності майбутніх педагогів як показник повноти їх смислового самоаналізу. У статті висвітлюються питання суб'єктної активності особистості, вираженої у здатності до рефлексії. Відзначається ключова роль рефлексивності як особистісної властивості у смислотвірних процесах майбутніх педагогів. Виокремлюються такі форми рефлексії як системна рефлексія, інтроспекція та квазірефлексія. Констатується, що системна рефлексія дозволяє